

Марија Васиљевић
Филозофски факултет Универзитета у Београду
Одељење за историју
Чика Љубина 18–20, Београд, Србија
marijamm33@yahoo.com

ПОМЕНИ ПРЕДАКА У ПОВЕЉАМА НЕМАЊИЋА И ЛЕГИТИМИЗАЦИЈА ВЛАСТИ

Апстракт: Помени предака у повељама владара и владарских личности породице Немањића имали су вишезначну и вишеслојну улогу. У раду се истражује употреба мотива предака у служби легитимизације власти појединих владара. Уочена су три обрасца употребе помена предака са овим циљем: помени предака у оквиру аутобиографских одломака, затим помени предака који су представљали владара као потомка светородне династије и, на крају, помени који су приказивали претке као учеснике у актуелној власти. Ови образци, најприсутнији у периодима династичких сукоба, пружају сведочанство о политизацији мотива предака како би владар у нарочитим околностима потврдио лично право на стечени положај.

Кључне речи: Немањићи, легитимитет власти, свети преци, повеље, средњи век, XII–XIV столеће, владарска идеологија.

Питање легитимизма, односно прихватања политичког ауторитета као законитог, веома је важно носиоцима врховне власти у свакој држави. Изузетак томе нису били ни српски средњовековни владари из династије Немањића. У њиховом случају, од посебног значаја за изучавање начина легитимизације власти јесу извори документарног типа, повеље и писма, због официјелног карактера и могућности праћења појава у хронолошкој перспективи. Владарски легитимитет је било могуће исказати у документима на бројне начине, међу којима се као један од најефективнијих истичу помени предака.

Од око 240 сачуваних докумената владара и владарских личности породице Немањића, помен предака је забележен у око 45%. У трећини докумената помени се могу сматрати формалним, односно условљеним садржајем документа. Насупрот њима стоје идеолошки

помени предака као део актуелног владарског програма. Акти у којима налазимо овакве помене формално спадају у повеље, тип исправе који је служио за бележење садржаја од трајног значаја за ауктора и дестинатара. Прецизније, у највећем броју случајева у питању су најсвечаније повеље, даровнице црквеним дестинатарима. У немањичкој дипломатичкој пракси оне се одликују наративним блоком сачињеним од аренге, експозиције и диспозиције у које су уклопљене интитулација и инскрипција, са пратећом духовном санкцијом и потписом у ширем облику.¹ С обзиром на такав карактер документа нарочита пажња је обраћана на представљање владара његовим корисницима. Управо ће политизација помена предака у владарској репрезентацији бити испитивана у наредним редовима.

Анализом идеолошких помена предака уочена су три обрасца према којима су коришћени. Критеријум за дефинисање образаца је постављен у односу на начин употребе предачког мотива и степен легитимизације који се постиже њиме. Зато ће рад бити организован у три тематске целине, унутар којих ће појаве бити изложене у хронолошкој перспективи, с циљем да се укаже на место сваког од ових образаца у програмима појединачних владара. На првом месту ће бити описан образац према којем су помени предака начињени у оквиру аутобиографских одломака у повељама; потом ће бити анализирани помени предака као светитеља и, на крају, помени светих предака као учесника у власти.

1. Помени предака у аутобиографским одломцима

У оснивачкој повељи великог жупана Стефана Немање за манастир Хиландар, најстаријој сачуваној немањичкој даровници, највећи део документа заузима аукторова биографија. Међутим, помени предака начињени у овим редовима нису стављени у службу легитимизације; велики жупан помиње претке као бивше владаре српске земље али личну власт изводи од Бога.² Насупрот томе, Немањина биогра-

---

¹ Н. ПОРЧИЋ, *Дипломатички обрасци средњовековних владарских докумената: српски пример*, Београд 2012 (необјављена докторска дисертација), 241–243.

² Хиландарска оснивачка повеља је настала више од три деценије пошто се Немања, кроз сукоб са браћом, успео на великожупански престо. Нема података о томе да ли је позивање на претке коришћено у актима док су сукоби трајали. Оваква позивања у датом времену су била врло могућа, посебно када се има у виду да је „његова породица... изгледа, била у сродству са породицом рашких вели-

фија у Хиландарској повељи његовог сина Стефана Немањића стоји у функцији владарског легитимизма. Аренга ове повеље, чије издавање стоји у вези са сукобом између ауктора и његовог старијег брата Вукана,³ описује Немањин владарски а потом и монашки живот.⁴ Представљање оца као идеалног владара је посебно значајно због описа догађаја у којима се очева биографија и аукторова аутобиографија преклапају. Реч је о кључном догађају за легитимизацију власти Стефана Немањића, сабору у Расу 1196. године. Иако су ови редови умногоме преузети из оснивачке повеље, околност да је Немања називан Светим Симеоном давала је додатну снагу његовој одлуци да остави престо млађем сину. Из претходне повеље је такође преузето и старозаветно поређење, те је Стефана Немањића благословио отац као што је Исак Јакова.⁵ Стога се може закључити да је један од важних разлога за издавање ове даровнице било санкционисање стања на терену, односно индиректна потврда о победи над Вуканом. У повељи манастиру Свете Богородице на острву Мљету, коју издаје као крунисани краљ, ауктор се само једном реченицом осврће на ове догађаје. Наиме, након уводних редова Стефан се представља опширним интитулацијом а потом говори о томе како је међу његовом браћом изабран од Бога да буде намесник српске државе, за шта је добио очев благослов.⁶ Инсистирање на Божјој милости и стављање очевог благослова у други план може се објаснити временском удаљеношћу од догађаја као и самопоуздањем због новостеченог државног статуса. Па ипак, опстајање помена очевог избора као да указује да проблем наслеђа није сасвим нестао.

ких жупана и са зетском династијом“ – *Историја српског народа (=ИСН)* 1, Београд 1981, 208 (Ј. КАЛИЋ).

³ У новије време издавање повеље је убедљиво померено ка годинама након преноса моштију Светог Симеона у Студеницу, тачније у 1207/8. годину, о томе в. Ђ. БУБАЛО, Када је велики жупан Стефан Немањић издао повељу манастиру Хиландару?, *Стари српски архив (=ССА)* 9 (2010) 233–241.

⁴ Монашки живот и светитељство Стефана Немање су централна тема ове приповести. Штавише, ауктор именованима оца (испрва Стефан Немања, потом старац Симеон и на крају Свети Симеон) ступњевито приказује етапе у очевог животног градећи тростепени модел владар – монах – светитељ, који ће постати узор потоњим владарима, в. С. МАРЈАНОВИЋ-ДУШАНИЋ, *Владарска идеологија Немањића. Дипломатичка студија*, Београд 1997, 274–286.

⁵ *Зборник средњовековних ћириличких повеља и писама Србије, Босне и Дубровника*. Књига 1: 1186–1321 (= *Зборник*), прир. В. МОШИН – С. ЋИРКОВИЋ – Д. СИНДИК, Београд 2011 бр. 12, 79–83, стр. 81–82, редови 38–45.

⁶ Исто, стр. 108, редови 11–14.

У повељама потоњих немањићких владара помене предака у оквиру аутобиографских редова налазимо тек од Стефана Уроша III.⁷ Терет сукоба са оцем, краљем Милутином, губљење наследних права и рат са Константином учинили су да Стефан напусти дотадашњи темељ легитимизације који је чинила династичка светост.⁸ Из захвалности Светом Николи, личном покровитељу коме је дуговао захвалност за чудесни повратак вида, Стефан често дарује манастире посвећене овом светитељу. У аренги повеље манастиру Светог Николе на скадарском острву Врањини ауктор говори како га је овај светитељ спасио од погибелног рова у који га је родитељ заточио, не својом вољом већ због зависти злих људи.⁹ Мотив погибелног рова посредно упућује на поређење са старозаветним Јосифом, кога су браћа бацила у смртоносну јаму.¹⁰ Други закључак на који упућују ови редови јесте да је до сукоба дошло кривицом треће стране, при чему су и он и његов отац ослобођени одговорности. Ови мотиви су добили више места у повељи за призренску епископију,¹¹ те је описана очева неизречена љубав према Стефану, завист ђавола и злих људи, боравак у Константиновом граду итд. Затим се говори о Јосифовој судбини, прогонству у Египат и помоћи Богородице (покровитељке катедралне цркве призренске епископије) у ступању на престо. Видимо да је у овим редовима поређење са Јосифом, неправедно кажњеним праведником, отвореније и да је имало за циљ, као и у претходном документу, да створи контекст у којем је ауктор могао да се представи као наследник српске државе.

Приповест о ступању на престо је нашла своје место и у оснивачкој повељи за краљев маузолеј, манастир Христа Пантократора. Иако је приповест испричана у сличном тону као у претходној пове-

⁷ Биографију краља Стефана Уроша II Милутина налазимо у Улијарској повељи, датованој у године пред сам крај његове владавине. Пошто је у питању компилација настала на основу више аката (међу којима је и једна повеља из Милутновог доба) и краљеве биографије од Данила II, документ није погодан за анализу мотива предака у циљу легитимизације у дипломатичким изворима. О повељи в. С. ЋИРКОВИЋ, Биографија краља Милутина у Улијарској повељи, *Архиепископ Данило II и његово доба*, ур. В. Ј. Ђурић, Београд 1991, 53–68.

⁸ О Стефановом трновитом путу до престола са прегледом свих расположивих извора в. С. МАРИАНОВИЋ-ДУШАНИЋ, *Свети краљ*, Београд 2007, 216–268.

⁹ Б. ШЕКУЛАРАЦ, *Врањинске повеље (13–15. вијек)*, Титоград 1987, 56.

¹⁰ О Јосифу као о старозаветном праузору српских владара в. С. МАРИАНОВИЋ-ДУШАНИЋ, *Владарска идеологија*, 210–216.

¹¹ Даровница је издата након победе над Владиславом II, последњим Стефановим опонентом у борби за Милутиново наслеђе – С. МИШИЋ, Хрисовуља краља Стефана Уроша III Призренској епископији, *ССА* 8 (2009) 12–19.

љи, постоје извесне разлике. На првом месту, у уводним деловима повеље ауктор се, супротно дотадашњој пракси, у потпуности везао за династички легитимитет. Тек након овога се описује Стефанов пут до престола, при чему се више него у претходним документима наглашава сејање зла између њега и његовог оца од стране зломислених људи. Друга промена се односи на представљање Јосифа. Више није само невини страдалник, он је *цар многимъ кзыкомъ и надъ своєю братику*.¹² Промена слике о старозаветном протагонисти сведочи о порасту самопоуздања као последици тријумфа код Велбужда (такође описаног у акту) и вишегодишње мирне владавине после обрачунавања са династичким супарницима.

У документима Стефана Душана налазимо слично позивање на протекле догађаје. И у његовом случају је ступање на престо било праћено сукобом са оцем, чија је трагична смрт оставила мрљу на његовој владавини.¹³ Међутим, како се није сукобљавао са браћом, у његовој интерпретацији је у првом плану мотив невиног страдалништва, затим „заточења“ у Зети и наравно, посредно ослобађање од кривице за очеву смрт. У аренги повеље којом се црква Светог Николе у Добрушти обнавља и дарује Хиландару нашло се такође неколико аутобиографских редова.¹⁴ Присутан је мотив зависти ђавола и погибелног рова чиме се посредно упућује на Јосифову судбину, након чега следи молитва Богу и Светом Николи, чијом заслугом се извукао од ових невоља. Приметно је да се, супротно повељама Стефана Дечанског, не говори о ступању на престо, већ се задржава на сукобу и чудесном спасењу. У повељи којом се Хиландару дарује црква Светог Николе у Врању, задужбина кнеза Балдовина, приповест је добила више места.¹⁵ Део повеље који се односи на ове догађаје вероватно је представљао аренгу некадашње потврдне повеље за поменутог кнеза

---

¹² М. Грковић, *Прва хрисовуља манастира Дечани*, Београд 2004, 64–70.

¹³ Стефан Душан је, за разлику од оца, имао легитимно право на наслеђе престола обезбеђено крунисањем на Богојављење 1322. године. О смрти Стефана Дечанског в. С. МАРЈАНОВИЋ-ДУШАНИЋ, *Свети краљ*, 308–321.

¹⁴ Повеља је сачувана у препису, насталом вероватно око 1365. године, када и препис Опште хиландарске повеље из 1348. – в. Ж. ВУЈОШЕВИЋ, *Повеља краља Стефана Душана о цркви Светог Николе у Добрушти*, *ССА* 4 (2005) 51–67, стр. 52–53, редови 1–20. О месту даровања манастира посвећених Светом Николи и односу између аренги повеља Стефана Дечанског и Душана в. ИСТО, стр. 58–59.

¹⁵ С. МАРЈАНОВИЋ-ДУШАНИЋ, *Повеља краља Стефана Душана о поклањању цркве Светог Николе у Врању манастиру Хиландару*, *ССА* 4 (2005) 69–85, стр. 70–71, редови 9–23. Повеља је на основу интитулације датована у 1343–1345. годину.

с почетка Душанове владавине.¹⁶ Пригодно временској близини догађаја краљ се правда за своје поступке, опет избегавајући да говори о очевој судбини.¹⁷ Након ових повеља, поређење с Јосифом је нашло места у Повељи уз Законик, где је доживело промену сличну оној у очевим документима.¹⁸ Након редова који су посвећени бици код Велбужда, српски цар говори о сукобу са оцем кроз поређење са Јосифом. О ступању на престо се опет индиректно закључује, Бог је помиловао ауктора па се казивање наставља: *и владах 16 лета...* Када описује успон на царство поређење са Јосифом постаје опет актуелно, он постаје владар многим народима: **Икоже бо и прѣкраснаго Іосіфа... сѣтвори его цара многымъ языкомъ... тѣмже... и мене.**¹⁹

На основу описаних примера приметна су заједничка својства овог обрасца употребе помена предака. На првом месту, околност да су се ови одломци смештали у аренге још једном показује њихову погодност за исказивање политички актуелног владарског програма. Такође, свим наведеним владарима је оспоравано право на власт; редови који садрже помене предака увек се баве кључним догађајем за потврду легитимитета власти – аукторовим ступањем на престо. У случају Стефана Дечанског и Стефана Душана ови редови су написани и с циљем да се представи измењена слика стварности, односно да се протагонисти описане приповести ослободе одговорности за почињена дела. На тај начин, званичном верзијом прошлих догађаја се обезбеђује претходно

¹⁶ Пажљивом анализом С. Марјановић-Душанић дошла је до закључка да је данашња повеља настала спајањем и прерадом неколико докумената. Један од докумената, који нас у овом случају занима, настао је у првим годинама владавине Стефана Душана и представља потврдну повељу кнезу Балдовину о његовим поседима, в. ИСТА, О неким нерешеним питањима из повеље Стефан Душана за цркву Светог Николе у Врању, *ССА* 4 (2005) 237–248, стр. 243–245.

¹⁷ Сачувани фрагменти аренге Светоарханђелске хрисовуље упућују на то да је у њој такође била изложена прича о Јосифу и ступању на престо. У питању је почетак другог листа који говори о спасењу из рова од Бога, који је благоизволео да буде наследник у отачаству. Са оваквим стањем сачуваности не можемо говорити о томе како је овај период аукторовог живота приказан већ можемо само закључити да вероватно није изостављен, те да је овај мотив остао актуелан и у Душановом царском раздобљу. За наведене редове в. С. Мишић – Т. Суботин-Голубовић, *Светоарханђелска хрисовуља*, Београд 2003, стр. 86–87, редови 151–152.

¹⁸ О значају Повеље уз Законик као сведочанства о томе како је Душан желео да се прикаже домаћој публици у светлу својих универзалистичких претензија в. С. МАРЈАНОВИЋ-ДУШАНИЋ, Елементи царског програма у Душановој Повељи уз Законик, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор* 65–66/1–4 (1999–2000) 3–20.

¹⁹ *Душанов законик*, прир. Ћ. БУБАЛО, Београд 2010, 72.

оспоравани лични легитимитет. Помени предака који су дозвољавали преплитање личног и династичког легитимитета остварени су другим обрасцем у чијој се основи налазила династичка светост.

2. Владари као потомци светородне династије

Најприсутнији предачки мотиви у актима немањићких владара дуговали су снагу легитимизације власти светитељству чланова владајуће династије. Једноставније речено, овај образац је подразумевао помене предака као светитеља.²⁰ Овај вид легитимизације развио се у неколико типова. Први је подразумевао помен посебно заслужног светог претходника у аренгама и експозицијама, што је захтевало одређени правни или политичко-идеолошки контекст. Други тип је доносио помене светих предака у оквиру владарских интитулација.²¹ Истицањем крвне везе са харизматским претком или прецима у делу повеље који има задатак да представи ауктора дестинатару и другим читаоцима, владар се приказивао као њихов законити наследник. Овиме је посредно утемељен углед и ауторитет владајуће светородне династије Немањића. Такође, готово паралелно са династичким путем легитимизације јавља се мотив светог корена, као метафора Јесејеве лозе.²² Овај мотив је неретко стајао самостално, али је често био саставни део идеолошке мисли која се обликовала око владарске интитулације подразумевајући помен предака који су сматрани династичким кореном.

---

²⁰ У средишту државног програма младе српске државе био је култ Стефана Немање, односно Светог Симеона. О значају култа домаћег светитеља за државни програм в. Д. Поповић, О настанку култа Светог Симеона, *Под окриљем светости*, Београд 2006, 41–73; О легитимизирајућој функцији култова светитеља–оснивача династија са посебним освртом на пример династије Арпадоваца, који је, врло вероватно, утицао на српски случај в. G. KLANICZAY, *Holy Rulers and Blessed Princesses*, Cambridge 2002, 114–154.

²¹ Интитулације сведоче о томе како су владари желели да буду виђени од стране својих поданика. Као средство владарске репрезентације, при чему се подразумевало представљање владара као законитог, често је прилагођавано политичком тренутку. У њен садржај су били уклопљени бројни елементи који су имали улогу да легитимишу владара (попут девоције), међу којима су и помени предака као савремено средство легитимизације, уп. H. WOLFRAM, *Lateinische Königs- und Fürstentitel bis zum Ende des 8. Jahrhunderts*. Intitulatio 1, *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichte: Ergänzungs Band 31* (1967) 9–31, pp. 24–31.

²² О стицању легитимитета „правом по крви“ и вези са представама Лозе Јесејеве в. A. VAUCHEZ, „Beata stirps“: sainteté et lignage en Occident aux 13e et 14e siècles, *Famille et parenté dans l'Occident médiéval*. Actes du colloque de Paris (6–8 juin 1974), ed. G. DUBY – J. LE GOFF, Rome 1977, 397–406, pp. 404–405.

Први сачувани документ у којем се ауктор легитимише истицањем крвне везаности за светог претка је Хиландарска повеља Стефана Немањића. О околностима које су препоручивале позивање на његовог оца, Светог Симеона, већ смо говорили. У генерацији његових наследника налазимо друге типове предачког мотива. Најстарији син Стефана Првовенчаног и његов легитимни наследник, краљ Радослав, свргнут је са власти од стране свог брата Владислава. Стога је побегао у Дубровник којем издаје повељу, залог за будућност у којој је планирао да поврати престо. Документ почиње опширном интитулацијом којом се представља као краљ рашких земаља, потомак Светог Симеона Немање и син првовенчаног краља.²³ Овакво самопредстављање имало је циљ да обезбеди подршку Дубровчана у планираном повратку на престо, што је видљиво и у правном садржају документа. Па ипак, Радослав није успео у својим намерама, вратио се у земљу и замонашио, а његов брат Владислав је наставио да влада. У потврдној повељи манастиру Хиландару нови краљ се, дописујући свој документ на очев, титулише на готово истоветан начин као Радослав у повељи за Дубровник.²⁴ Сличну улогу имају помени Светог Симеона и Стефана Првовенчаног у уводу у интитулацију повеље за манастир Богородице Бистричке.²⁵ Практичан повод за њихов помен пружа потврдна функција овог акта; издаје се уместо изгубљених очевих и дединих повеља. Значај ових помена огледа се у томе што, наглашавањем крвне везаности са претходним дародавцима, Владислав посредно истиче лично право на владарски положај.

У документима следећег српског краља и најмлађег сина Стефана Првовенчаног, Стефана Уроша I, налазимо доказе да је камен темељац краљевског легитимизма постала идеја припадности светородној династији. У даровници за манастир Свете Богородице на Стону први пут се јавља мотив Јесејевог корена. Овај мотив није остао невезан за лични елемент у документу, те је паралела са аукторовом

²³ Стефан, въ Х(ри)с(т)а Б(ог)а вѣрныи краљъ вѣсѣхъ Рашкихъ зем(ь)лъ и Тревоуниискихъ, оуноукъ с(ве)таго Симеона Немање и с(ы)нь Првовѣнчананаго краля блаженпочивѣшега Стѣфана монаха, Радославъ (Зборник, бр. 27, 129–130, стр. 130, редови 1–3). О сукобу сазнајемо на основу овог документа којим се потврђују стара права и повластице Дубровника и обећавају виногради у случају повратка на престо.

²⁴ Повељом се потврђују очеви и дедини дарови и прилаже једно село, в. Зборник, бр. 34, 147–148, интитулација стр. 148, редови 1–2: **И Стефанъ Владиславъ съ помощию Божию краљъ, вноукъ светаго Симеона, сынъ Првовѣнчананаго краля Стефана и въ светѣмъ и ангельскомъ швразѣ нареченаго Симона монаха.**

²⁵ Зборник, бр. 41, 165–167.

династијом начињена речима **тѣмже и азъ грѣшны, сею пр(ѣ)с(вѣ)т(а)го рождѣшею**.²⁶ Како се повеља издаје наместо изгубљеног акта Стефана Првовенчаног његов помен се препоручивао, али овде је први пут у сачуваним актима српских владара назван светим.²⁷ Стефаново свети-телство је дало нови подстрек истицању припадности светородној династији у циљу владарског озакоњења. У даровници за манастир Светих апостола на Лиму Стефан Првовенчани ће опет бити назван светим. Повеља је издата након завршеног рата против коалиције у којој су били Дубровник, бугарски цар Михаило Асен и хумски кнез Радослав.²⁸ Након победе српски краљ премешта седиште хумске епископије у задужбину кнеза Мирослава и за хумског епископа по-ставља свог брата Саву чиме се брише политички значај Миросла-вљевих потомака у српској држави. Текстом провејавају искази који су имали за циљ да прикажу вишедеценијску врховну власт Уроше-вих предака; у интитулацији се позива на Светог Симеона и Светог Стефана првовенчаног краља, како би приказао наслеђено право на ту врховну власт.²⁹

Урошев млађи син, Стефан Урош II Милутин, с почетка влада-вине не бележи помене предака у званичним актима.³⁰ Разлог овоме лежи у томе што је његов долазак на престо наместо старијег брата Драгутина извршен мирно, према споразуму склопљеном у Дежеву. Са плановима за нарушавање одредби овог уговора и усмеравање

---

²⁶ Исто, бр. 54, 195–198, стр. 196, ред 9. Мотив светог корена ће бити присутан у повељи којом се црква Светог Николе у Хвосну дарује Милешеву, в. Исто, бр. 73, 249–251. О Јесејевој лози у светлу ликовних и дипломатичких из-вора и њиховом тумачењу уп. С. МАРЈАНОВИЋ-ДУШАНИЋ, Мотив лозе Јесејеве у доба Уроша I, *Зборник филозофског факултета*. Серија А: историјске науке 18 (1994) 119–129.

²⁷ *Зборник*, бр. 54, 195–198, стр. 196, ред 12.

²⁸ Занимљиво је да у току сукоба жупан Радослав издаје повељу Дубров-нику којом се заклиње да ће ратовати са краљем Урошем, а потом потврђује пређашња права и обичаје у односима између Општине и Хума. Да би истакао лично право на склапање оваквог уговора ауктор у интитулацији наводи да је **синь кнеза Андреа Халмьскаго**, чиме се позива на традиције самосталног владања његове гране породице на тим просторима в. *Зборник*, бр. 57, 207–209, стр. 209, редови 2–3.

²⁹ *Зборник*, бр. 64, 225–231, стр. 227, редови 20–21.

³⁰ Изостанак помена предака у актима краља Драгутина може се објасни-ти малобројношћу и наменом сачуваних докумената, али ако се има у виду да су сукоби у борби за престо могли да утичу на одабир средстава легитимизације, односно њихов изостанак, могуће је да одговор треба тражити и у околностима његовог доласка на престо, односно свргавању оца уз помоћ страног чиниоца.

продужетка династије на своју грану Милутин почиње другачије да се представља у повељама.³¹ После избијања отвореног сукоба са Драгутином, краљ подиже пирг у Хрусији и тим поводом издаје оснивачку повељу чија интитулација гласи: **азъ ОУрошъ кралъ Стефанъ, с(ы)нъ ОУроша великаго крал(а) с(ы)на Стефанова, Стефана с(ы)на Неманина рекше с(ве)т(а)го Симеона**.³² Ауктор помиње претке који га непосредно повезују са оснивачем династије да би приказао преношење светости на њега са двоструким циљем. У питању је преношење ктиторских права неопходних за подизање пирга али и преношење светости првог српског владара на свог потомка, што га представља као законитог краља.³³

Како је питање наслеђа српске државе остало актуелно до Милутинове смрти овакви помени предака задржавају истакнуто место. У оснивачкој повељи за његов маузолеј, манастир Светог Стефана у Бањској, интитулација је знатно усложњена и по први пут се појављује једна невладарска личност, Свети Сава.³⁴ Савин помен у интитулацији сведочи о томе да је постао једна од кључних личности Милутиновог програма, што ће бити уочљиво у трећем образцу употребе помена предака. Такође, ова интитулација у смислу легитимитета представља једну од најзначајнијих немањићких интитулација, тим пре што не постоје друге околности за помене предака осим идеолошких потреба. О успону Савиног култа говори и повеља о аделфатима за Карејску

³¹ О општим токовима сукоба в. *ИСН* 1, 437–462 (Ј. МАКСИМОВИЋ, С. ЋИРКОВИЋ). О питању наслеђа српског престола у светлу дипломатичких извора в. С. МАРЈАНОВИЋ-ДУШАНИЋ, *Владарска идеологија*, 129–151.

³² *Зборник*, бр. 99, 349–351, стр. 351, редови 26–29. У овим годинама Милутин руши стари католикон Хиландара и подиже нову цркву Ваведењу Богородице. О изградњи и осликавању цркве уп. М. МАРКОВИЋ – В. ТЕЛОР ХОСТЕТЕР, Прилог хронологији изградње и осликавања Хиландарског католикона, *Хиландарски зборник* 10 (1998) 201–220.

³³ Да је ово био разлог за овакво обликовање интитулације говори и повеља за манастир Свете Богородице на Мљету. Како је дописана на повељу Стефана Првовенчаног у интитулацији се помињу само Првовенчани и отац Урош, в. *Зборник*, бр. 138, 505–506, стр. 506, редови 1–2.

³⁴ **Стефанъ Оурошъ и с Б(о)гомъ кралъ и самодръжцъ всѣхъ Сръбскихъ Земль и Поморскихъ, прѣвѣноукъ с(ве)т(а)го Симеона Неманѣ, и вѣноукъ прѣвѣвѣчананаго крал(а) Стефана, нареч(е)наго вѣ ангельсѣцѣмъ шбразѣ Симеонъ монахъ, и вѣноукъ с(ве)т(а)го и равнаго ап(о)с(то)ломъ в(о)гоносца и наставника и просвѣтителѣ все Сръбскѣ Землѣ и Поморьскѣ и прѣваго архѣип(и)ск(о)па Савы, с(ы)нъ же великаго крала Стефана Оуроша, прозванаго такожде вѣ анг(е)льсѣцѣмъ шобразѣ Симонъ монахъ**, *Зборник*, бр. 125, 455–469, стр. 458, редови 7b–8b.

келију.³⁵ Идеолошка подлога за ктиторску биографију у аренги је показана мотивом светог корена који је прати. Ауктор слави ктитора-светитеља како би се приказао њеним потомком. Ово такође даје посредни одговор на функцију помена Светог Саве у претходној повељи; он је заједно са својим оцем постао носилац идеје светог корена. На крају, треба нагласити да помен Светог Симеона Немање у интитулацији Грачаничке повеље³⁶ треба тумачити у вези са родословом Немањића насликаном на источном зиду унутрашње припрате.³⁷ Управо стога што су документи приликом осликавања могли да претрпе извесне промене, чини се да би повеља и генеалогичка у овом случају могле бити у посебној вези. Централни стуб родослова чине Стефан Немања, Стефан Првовенчани, Урош I и Милутин, владарске личности које су фигурирале у интитулацијама његових повеља.

Видели смо да је тежиште легитимизације Стефана Уроша III било у аутобиографским аренгама. Како је поменуто, једини изузетак представља Дечанска оснивачка повеља. Интитулација ове повеље настала је несумњиво по угледу на оне из аката краља Милутина. Увод у интитулацију помиње Светог Симеона као првог отачаствољупца, просветитеља и мироточца, Светог Саву као првог архиепископа и првовенчаног краља Стефана. Некада здружени, сада су издвојени у увод у интитулацију како би се додатно истакла њихова функција династичког светог корена. Надаље, у интитулацији се помињу Свети Симеон Немања, Стефан Првовенчани и Милутин као светитељ.³⁸ До усложњавања је дошло како би се пренела двострука династичка порука, при чему је у првом плану била идеја светог корена.

---

³⁵ Д. Живолиновић, Интерполисана хрисовуља краља Милутина за Карејску келију Светог Саве Јерусалимског, *ССА* 5 (2006) 11–41.

³⁶ Б. Живковић, *Грачаничка повеља*, Београд 1992, стр. 84, ред 4.

³⁷ О процесу трансформације династичких представа, од поворке владара до династичких лоза и њиховој функцији аналогној оној коју су имале интитулације у документима в. Д. ВОЈВОДИЋ, Од хоризонталне ка вертикалној генеалогској слици Немањића, *Зборник радова византолошког института (=ЗРВИ)* 46 (2007) 295–312.

³⁸ П. ИВИЋ – М. ГРКОВИЋ (в. нап. 12). На овом месту би требало обратити пажњу на могуће разлоге за изостанак помена Стефана Првовенчаног као светитеља. Већ устаљена династичка светородност, која је до овог тренутка подразумевала канонизацију српских владара (са изузетком Драгутина), омогућила је одустајање од инсистирања на истицању појединачне светости чланова владајуће породице. У том светлу значај Стефановог крунисања за државну самосталност остао је у првом плану. У прилог овоме говори готово неизоставни помен свих других предака као светитеља. Урош I је изостављен из интитулације вероватно због потребе да се смањи број поменутих личности у интитулацији пре чему су издвојене оне најзначајније за ауктора.

У документима Стефана Душана налазимо другачију ситуацију. Иако напуштају велике и сложене интитулације, они готово увек садрже помен барем једног владара-претходника. Управо одабир личности за помен говори нам пуно о Душановом владарском програму. Осим тога, треба нагласити да мотив светог корена почиње самосталније да фигурира, или да стоји уз збирни помен светих родитеља и прародитеља какав је случај са повељом Дубровнику о уступању Стона.³⁹

У интитулацијама пре царског крунисања помињу се Стефан Немања, Милутин и Стефан Дечански. Међутим, краљ ретко помиње исте личности, због чега ће бити наведено неколико примера. У повељи за Светог Николу у Добрушти поменути су Милутин и Стефан Немања.⁴⁰ У повељи којом се Мрачки манастир дарује Хиландару то су Стефан Дечански и Милутин,⁴¹ а у повељи којом се Богородичина црква у Липљану дарује Хрусијском пиргу Стефан Дечански и Стефан Немања, док се у експозицији помиње Милутин, ктитор пирга.⁴² Најзад, у три документа издата непосредно пре и после канонизације Стефана Дечанског, он је пригодно поменут као аукторов предак. У питању су повеља којом се старцу Јовану дарује Мрачки манастир,⁴³ повеља за манастир Светих апостола на Лиму⁴⁴ и трећа повеља за манастир Трескавац.⁴⁵ Са проглашењем оца за светитеља Душан је изгубио потребу да се легитимише као његов потомак, те остају само његови династички узорци, Милутин и Стефан Немања.

³⁹ Издата је 22. јануара 1333. године, в. Д. ЈЕЧМЕНИЦА, Прва стонска повеља краља Стефана Душана, *ССА* 9 (2010) 25–50. О мотиву светог корена у аренгама Стефана Душана в. Ж. ВУЈОШЕВИЋ, Стари завет у аренгама повеља Стефана Душана, *ССА* 2 (2003) 227–247, стр. 230–233.

⁴⁰ Треба подсетити да је ово повеља у којој се говори о сукобу са оцем те је оваква интитулација имала задатак да оснажи помоћ коју је добио од Бога и Светог Николе, в. стр. 81 и нап. 14 овог чланка.

⁴¹ С. МАРЈАНОВИЋ-ДУШАНИЋ, Хрисовуља краља Душана о даровању манастира св. Николе Мрачког у Орехову манастиру Хиландару, *ССА* 2 (2003) 55–68, стр. 56, редови 6–7.

⁴² *Monumenta Serbica Spectantia Historiam Serbiae, Bosniae, Ragusii*, ed. F. MIKLOSICH, Viena 1858 (= *Monumenta Serbica*), бр. 111, 120–124.

⁴³ С. МАРЈАНОВИЋ-ДУШАНИЋ, Повеља краља Стефана Душана старцу Јовану, *ССА* 3 (2004) 35–44, стр. 36, редови 1–2.

⁴⁴ Документ представља вероватно слободно израђену копију убрзо по настанку оригинала, в. Ж. ВУЈОШЕВИЋ, Повеља краља Стефана Душана манастиру св. Петра и Павла на Лиму, *ССА* 3 (2004) 45–69, стр. 48, редови 12–14. О преправкама на ктиторској представи у Дечанима у вези са спроведеном канонизацијом уп. Д. КОРАЋ, Канонизација Стефана Дечанског и промене на владарским портретима у Дечанима, *Дечани и византијска уметност средином 14. века*, ур. В. Ј. ЂУРИЋ, Београд 1989, 287–295.

⁴⁵ *Споменици на средновековната и поновата историја на Македонија* 4, ур. В. МОШИН, Скопје 1981, 137–165, стр. 143.

Душаново царско крунисање условило је уплив нових идеолошких концепата својствених новом државном статусу. То није значило нестанак мотива предака из његових повеља, међутим, њих налазимо искључиво у документима намењеним простору некадашње српске краљевине. Такође, царски статус није битно утицао на одабир личности које ће бити поменуте. На првом месту то је Стефан Немања, творац српске државе, чији је значај био утолико већи што је Душан постао творац Српског царства. Овим путем и идеја светог корена продире у грађу, при чему Свети Симеон и Свети Сава остају носиоци овог мотива. Са овим у вези, треба нагласити да су повеље у којима се јавља овај мотив претежно намењене светогорским манастирима, те се мора узети у обзир и прилагођавање помена предака дестинатару, посебно у случају Хиландара који је имао посебне разлоге за промовисање ових култова.⁴⁶ Једини документи који нису намењени овом подручју а садрже мотив светог корена јесу повеља манастиру Светих арханђела код Призрена⁴⁷ и повеља уз Законик.⁴⁸

На пажљиво тумачење приликом доношења закључка о централном месту Стефана Немање и Светог Саве у Душановом царском програму и благом нестајању помена Милутина упућују и други извори. У диспозицији велике повеље Дубровнику из 1349. године цар се позива на Милутина као на светог краља, што је очекивано јер је управо он издао претходну повељу која је решавала бројна питања односа Општине и српске државе.⁴⁹ Такође, инсистирање на епитету свети краљ које налазимо и у две повеље Хиландару с краја Душанове

---

⁴⁶ О овоме су посебно индикативне повеље Хиландару из периода 1347–1349. године. Дипломатички статус ових докумената, од којих је већина сачувана у прерађеним преписима (насталим управо у Хиландару) налаже опрез приликом поклањања поверења одабиру помена предака како би се тумачио владарски програм. У сваком случају треба напоменути да је мотив светог корена у овим актима најчешће ишао уз царске интитулације. Пример можемо наћи у повељи којом цар Душан дарује Карејској келији село Косориће, в. Д. Живолиновић, Велика прилепска хрисовуља цара Стефана Душана Карејској келији Светог Саве (Хил. 149), *ССА* 7 (2008) 71–90, стр. 74, редови 17–25.

⁴⁷ С. Мишић – Т. СУБОТИН-ГОЛУБОВИЋ, *Светоарханђелска хрисовуља*, стр. 87, ред 151.

⁴⁸ Сачувани део повеље почиње експозицијом у којом се Душан помиње као „унук и син њихов, и изданак доброг корена њиховог, светих богоисповедних родитеља и прародитеља мојих“, а потом следи интитулација. Овакви редови упућују на то да су ти преци поменути у претпостављеној аренги, в. *Душанов законик*, 71, 147.

⁴⁹ *Monumenta Serbica*, бр. 127, 147–149. Треба се подсетити да је на композицији родослова Немањића у Дечанима Милутин једини владар који премошћује везу између Стефана Немање и Душана.

владавине,⁵⁰ при чему се подразумева аукторов деда, сведочи о посебном месту које је Милутин имао међу немањићким светитељима.

У документима Душановог сина Уроша с почетка владавине изостају помени предака. Па ипак, када се има у виду да је мирним путем наследио престо, оваква ситуација се чини логичном. Тек након побуне Симеона Палеолога, његовог стрица, Урош први пут има потребу да се поменом предака представи као легитимни владар.⁵¹ То чини у повељи Дубровнику којом потврђује очеве повластице.⁵² У експозицији се позива на „устав родитеља царства ми светог цара Стефана“. Иако је до сада употреба епитета свети у документима пратила званично проглашење за светитеља, на овом месту то није случај; даље се у тексту помиње као светопочивши.⁵³ Међу осталим Урошевим документима издваја се једино повеља Хиландару из 1360/61. године, дар начињен зарад очевог помена.⁵⁴ Након интитулације Урош говори како је унук Светог Симеона и Светог Саве, потом се позива на све који су владали српском земљом и на првовенчаног цара Стефана и царицу Јелисавету. Како је ово једини документ цара Уроша у којем су Симеон и Сава поменути, упућени смо да потврдимо претходни закључак о томе да је дестинатар могао утицати на одабир личности за помен.

Описани образац употребе помена предака ради легитимизације власти показао се најприсутнијим у владарским актима, што упућује на закључак да се показао најподобнијим сврси. У временима честих династичких сукоба и нередовног наслеђивања овакви помени показали су се као окосница владарског програма. Притом, легитимизацијом путем помена предака-светитеља обезбеђивало се трајно немањићко-династичко вођство у српској држави. Штавише, светитељство владара уз породице Немањића омогућило је још један образац легитимизације преко помена предака.

⁵⁰ У питању је повеља којом се Хиландару дарује једно село, в. В. KORA-BLEV, *Actes de Chilandar. Deuxième partie, actes slaves*, Византијски временник, приложение к XIX тому, Петроград 1915, 516–518 и повеља којом се потврђују поседи Светог Петра Коришког, в. С. Мишић, Повеље цара Стефана Душана манастиру Светог Петра Коришког, *Историјски гласник* 1–2 (1994) 121–133.

⁵¹ Р. Михаљчић, *Крај српског царства*, Београд 1975, 17–19.

⁵² *Monumenta Serbica*, бр. 145, 160–164.

⁵³ Овај термин је вероватно искоришћен у смислу светости царске функције која је обезбеђена миропомазањем (што је цару доносило свештеничке функције и ношење епитета свети). О византијском случају, према којем је светост била везана пре свега за царску функцију а не за личне заслуге уп. Ж. ДАГРОН, *Цар и првосвештеник* (прев. В. Трилић), Београд 2001, 182–186, 313–325.

⁵⁴ М. УБИПАРИП, Две повеље цара Уроша у архиву манастира Хиландара, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор* 67 (2001) 99–111.

3. Преци као учесници у власти

Свечани тип даровница одликује се сакралним језиком који је, осим у аренгама, уочљив у духовним санкцијама. Тај тип санкције је подразумевао призивање хришћанских светитеља да, неретко са ауктором, изврше казну над прекршиоцем одредби документа. Управо ова околност је омогућила да се немањићки светитељи помињу покрај других светих у овом делу повеље. На овај начин стечена улога ће омогућити да прецима буде приписан знатно већи удео у савременим догађајима, због чега ће помен „прећи“ и у друге делове докумената.

У повељи краља Владислава манастиру Свете Богородице у Бистрици први пут се позивају свети преци да прокуну оног ко разори то свето место.⁵⁵ Наиме, ако се издавање једног документа схвати као посредни доказ о вршењу врховне власти актуелног краља, помоћ родитеља у спровођењу краљеве воље (каква је заштита побожних дела) значи легитимитет *par excellence*.⁵⁶

Следећи документи релевантни за овај образац удаљени су деценијама од овог усамљеног примера. Након опсежних освајања, потврђених браком са ћерком византијског цара, краљ Милутин издаје две повеље за манастире који се налазе на новоприпојеним територијама.⁵⁷ У питању су повеље за манастир Светог Ђорђа код Скопља и повеља којом се дарује (враћа) Хиландару келија Свете Петке у Тморанима, такође недалеко од Скопља. У оба документа краљеви преци су позвани да подрже одредбе документа; у првом су позвани кроз синтагму *правовѣрныхъ ц(а)рь и краљъ више писаныхъ*,⁵⁸ у другом документу клетва је затражена *ѡт г(осподи)на ми с(ве)таго Симеѡна и ѡт киръ Савви*.⁵⁹ Разлика у санкцијама хронолошки блиских докумената се

---

⁵⁵ *Зборник*, бр. 41, стр. 167, ред 43.

⁵⁶ Први документ који садржи помен породичног члана у санкцији је друга повеља архиепископском седишту, манастиру Жичи, краља Стефана Првовенчаног и Радослава. Међутим, позивање архиепископа Саве, светог оца, да анатемисе оног ко наруши ове дарове није имало легитимишућу функцију за ауктора, већ је значило позивање настолника српске цркве у заштиту примљених дарова, в. *Зборник*, бр. 15, 93–95, стр. 95, ред 24.

⁵⁷ *ИСН* 1, 438–448 (Љ. МАКСИМОВИЋ).

⁵⁸ *Зборник*, бр. 92, 315–329, стр. 329, ред 305. Под поменом правоверних царева и краљева подразумевају се ктитори овог манастира, односно византијски, бугарски и српски владари (Стефан Немања, Стефан Првовенчани и Урош I).

⁵⁹ Како се наводи у повељи, краљ Урош је након освајања ових простора приложио келију манастиру Хиландару али када је скопско подручје одступило од српске државе тада је и келија одузета манастиру. *Зборник*, бр. 93, 331–333, стр. 333, редови 60–61.

чини мање упадљивом када се узме у разматрање одабир дестинатара. Првом повељом српски краљ је желео да нагласи коначно освајање ове области за српску државу и да затражи заштиту од ктитора овог манастира. У повељи за Хиландар поменути су такође ктитори, династички родоначелници, што сведочи о постепеном стапању култова династичког и државног оснивача и првог српског архиепископа.⁶⁰ И поред ове разлике, заједничка је функција оваквог помена. Ктитори ових манастира подржавањем краљевих побожних чинова, која су омогућена освајањима, постају покровитељи ове краљеве делатности.

Да бисмо анализирали следећи ниво учествовања предака у Милутиној власти испрва ћемо се осврнути на аутентичне повеље, а потом ћемо погледати шта нам о томе говоре и други, проблематичнији документи. У великој повељи манастиру Светог Стефана у Бањској увод у интитулацију доноси новине. Наиме краљ наводи да је молитвама Богородице, Светог Стефана и *м(о)л(и)твами и ва(а)г(о)с(ло-вље)нкмъ с(ве)тыхъ моиъхъ прѣродительъ и родительъ* постављен за њиховог наследника, након чега следи импозантна интитулација (наведена у претходном одељку).⁶¹ Како је Милутин благословом и молитвама заступљен од стране предака код Бога, они постају јемци његове краљевске власти тиме што су баш њега одредили као подобног за владара. У санкцији се помињу Свети Симеон и Сава, потом и прародитељи и родитељи који је требало да прокуну оног ко разори написано. У неколико докумената намењених Хиландару и пиргу у Хрусији, од којих ниједан није у целини аутентичан, ови мотиви се понављају са једном разликом. Наиме, у овим актима молитве светих предака постају изричито молитве Светог Симеона и Саве, манастирских ктитора. Анализом ових докумената се дошло до закључка да су делови који помињу ове молитве настали управо у периоду у којем је издата повеља за Бањску, дакле, у годинама 1314–1316, које се могу сматрати периодом када мотив молитава предака улази у дипломатичку грађу.⁶² Молитве Симеона и Саве су једно од најупадљивијих средстава легитимизације у повељи за Карејску келију из 1317. године.⁶³

⁶⁰ Стапање ова два култа у функционалну целину обрађено је тумачењем разноврсних извора у С. МАРЈАНОВИЋ-ДУШАНИЋ, Молитве светих Симеона и Саве у владарском програму краља Милутина, *ЗРВИ* 41 (2004) 235–250.

⁶¹ *Зборник*, бр. 125, стр. 458, ред 7b.

⁶² С. МАРЈАНОВИЋ-ДУШАНИЋ, Молитве светих Симеона и Саве у владарском програму краља Милутина, 239 (са наведеном литературом).

⁶³ Д. ЖИВОЛИНОВИЋ, Интерполисана хрисовуља краља Милутина за Карејску келију Светог Саве Јерусалимског, 14, редови 46–48 (в. нап 35).

О утицају монашке заједнице Хиландара на помен манастирских ктитора у документима сведоче два документа Стефана Уроша III. Једном повељом краљ даје Хиландару поседе,⁶⁴ док другом дарује посед око којег се Хиландар спорио са Студеницом.⁶⁵ Истоветни садржај санкција сведочи о коришћењу обрасца приликом израде докумената, у којим је помен првих српских светитеља од времена краља Милутина подразумеван. Међутим, у програмској оснивачкој повељи за манастир Дечане када српски краљ говори о бици код Велбужда, најзначајнијем догађају своје владавине, наводи како је захваљујући молитвама светих родитеља и прародитеља убио бугарског цара Михаила.

У програму краља и цара Душана молитве светих предака остају у другом плану у односу на друге обрасце легитимизације. Када су присутне односе се првенствено на помоћ при ступању на престо. Очекивано, помени Светог Симеона и Светог Саве у санкцијама су константно присутни у повељама намењеним Хиландару.⁶⁶ Једини изузетак овоме је санкција повеља за манастир Свете Богородице у Тетову која помиње династичке осниваче у опширном облику.⁶⁷ Молитве светих прародитеља и родитеља налазимо пре интитулације повеље којом се Хрусијском пиргу дарује Богородичина црква у Липљану. Ове молитве се помињу и у, са становишта легитимизације изузетно важној, Душаној повељи за Лимски манастир.⁶⁸ Молитве Симеона и Саве се јављају у повељи којом се Хиландару потврђује Лужачка метохија.⁶⁹

Овај образац помена предака представља једно од најснажнијих идеолошких оруђа у циљу легитимизације власти. Околност да владару молитвама помажу светитељи, који су притом и његови преци, чини ту помоћ значајнијом. Међутим, чини се да овај вид покровитељства посебну улогу дугује томе што се везује за одређени историјски тренутак, било да је у питању ступање на власт, помагање у освајањима или заштита побожног даривања. Стога не чуди што се такав образац

---

⁶⁴ С. Мишић, Повеља Стефана Уроша III манастиру Хиландару, *ССА* 5 (2006) 65–81, помен Симеона и Саве на стр. 68, ред 34.

⁶⁵ С. Мишић, Хрисовуља Стефана Уроша III манастиру Хиландару, *ССА* 2 (2003) 29–40, помен Симеона и Саве стр. 32–33, редови 55–56.

⁶⁶ На пример у повељи Хиландару о границама поседа, в. *Monumenta Serbica*, бр. 115, 129–132.

⁶⁷ В. KORABLEV, *Actes de Chilandar. Deuxième partie, actes slaves*, Византийский временник, приложение к XIX тому, Петроградъ 1915, 461–468.

⁶⁸ Ж. ВУЛОШЕВИЋ, Повеља краља Стефана Душана манастиру св. Петра и Павла на Лиму, 47–48, редови 10–12 (в. нап. 44).

⁶⁹ Д. ЖИВОЛИНОВИЋ, Хрисовуља цара Стефана Душана за Хиландар о Лужачкој метохији, *ССА* 5 (2006) 99–113, стр. 101, редови 6–9.

развија управо у периоду када су српску државу потресали озбиљни унутрашњи сукоби.

* * *

Сврха ових редова је била да се укаже на основне правце употребе помена предака у циљу легитимизације власти у повељама српских владара из династије Немањића. Показало се да се могу установити три обрасца према функцији предачког мотива, поред основне, легитимишуће, која им је заједничка. Обрасци су условни јер, како је намерно указано, ови типови помена су ретко стајали самостално. Повеље које су садржале сва три обрасца јесу програмски документи највишег реда, попут повеље за манастир Светог Стефана у Бањској краља Милутина, за манастир Христа Пантократора Стефана Дечанског, и повеље краља Душана којом се Богородичина црква у Липљану дарује Хиландару итд.

Резултати истраживања сведоче о изненађујућој иновативности у коришћењу помена предака у идеолошке сврхе. Не можемо рећи да је и у једном тренутку успостављена формула према којој ће ти помени бити начињени. Једини изузетак овоме можемо сматрати документе намењене Хиландару у којима се, у времену после краља Милутина, јављају садржајно готово истоветни помени Светог Симеона и Светог Саве.

На крају треба приметити да се програмски помени јављају у оним деловима повеље који представљају одлику најсвечанијих даровница, дакле у наративном блоку и духовној санкцији. Стога се још једном потврђује веза између аренгалног обрасца документа и његове програмске функције. На дипломатичком плану се примећује још једна особеност. Предачки мотиви, у чијој је основи династичка светост као извор легитимитета, смештени су око интитулације (са изузетком санкције). Без обзира на то да ли је реч о мотиву светог корена или мотиву молитава прародитеља, они најчешће представљају увод у интитулацију или су смештени након ње. Дакле, више него сама интитулација, комплекс идеја изнетих у њеним оквирима показује какву је слику владар градио о себи, односно како је желео да га виде његови поданици. Ова слика је посебно била важна за време и непосредно после династичких ратова, или у случајевима када је владар током целе владавине имао потребу да стечену политичку власт прикаже као закониту. Дакле, реч је о врло присутном прилагођавању дипломатичке слике владара, у којој помени предака имају нарочиту улогу, политичком тренутку.

Marija Vasiljević

MENTIONS OF ANCESTORS IN NEMANJIĆ CHARTERS AND LEGITIMIZATION OF POWER

Summary

Mentions of ancestors in the charters of Serbian medieval rulers from the Nemanjić dynasty often bear an ideological note illustrating one of the key requirements of medieval government – the need to legitimize a ruler's hold on power or, in other words, to recognize newly acquired ruling authority as legal. Analysis of these ideological mentions of ancestors has uncovered three patterns of their usage, based on the manner in which the ancestral motif is used and the degree of legitimization it achieves.

The first pattern consists of mentions found in autobiographical excerpts placed in the preambles (*arengae*) of solemn charters recording donations to ecclesiastical institutions. In situations when his right to power is disputable, the current ruler speaks of his accession to the throne, creating a context in which he can be represented as a legitimate heir. This pattern was present in the documents of rulers whose right to the throne was questioned since the beginning of their reign – Stefan the Firstcrowned, Stefan Dečanski and Stefan Dušan.

The second pattern concentrates on the mentions of ancestors as saints. This pattern's potential for legitimization is most notably exploited in the rulers' intitulations. Mentions of this type are often followed by the *beata stirps* motif which was initially linked to the metaphor of the tree of Jesse. This pattern is present in the documents of Nemanjić rulers since the time of the canonization of the dynasty's founder, Stefan Nemanja, and its frequency testifies to the suitability of such mentions for legitimization of power.

The last pattern comprises participation of the holy ancestors in government. At first, the ancestors participate in government through their mention in the sanctions of royal charters as protectors of the current ruler's donations along with God, the Virgin, and some of the greatest Christian saints. Later, they are shown as helping the ruler in conquests or succession to the throne through their prayers. This pattern was developed during the reign of king Milutin, at a time of severe internal conflicts.

Widespread presence and constant innovation of ancestral mentions indicate that they had an important role presenting the rulers to the readers and users of their documents. Additionally, the variety of the types of mentions implies that the diplomatic image of the ruler was adjusted to the current political situation. It was of crucial importance in the tumult of frequent dynastic

confrontations, which strongly encouraged the use of every available instrument to demonstrate a ruler's legitimacy.

Keywords: Nemanjić dynasty, legitimacy of power, holy ancestors, charters, Middle Ages, 12th–14th century, royal ideology.

Чланак примљен: 1. октобра 2012.

Чланак прихваћен: 15. марта 2013.